

Френка

Мартін Андерсен-Нексе

Новела

Переклад: Ольга Сенюк

Товста волохата рука вистромилася з-під перини, вхопилася за шворку й підвела з подушки важке тіло. Ліжко й дашок над ним зарипіли, і крізь щілини в дошках посипалася пилюка. Жінка відкопилила спідню губу і здмухнула пилюку з обличчя.

Якусь хвилю вона сиділа на ліжку, бездумно втупившись у темряву, разів зо два позіхнула й поплямкала губами. Вона розмірковувала, чого б це їй було так рано прокидатися. Надворі ще горів ліхтар, отже, немає навіть півночі. А може, й справді пора вставати, бо наче вона виспалась. Ліхтарник, либонь, упився ввечері та й забув погасити світло.

Намацавши в соломі під головами сірники, вона чиркнула одного — подивитися, котра година. Пів на дванадцяту! Диво дивне — прокидатися так зарані! Вона завше спить десь до п'ятої, хіба що покладе собі встати раніше. А може, вона й зовсім не спала?

Цікаво, чи дома пожилець? Вона ніби не чула, щоб він ішов через її кімнату. Отже, мабуть, таки спала. Авжеж, спала, і її мучив кошмар, хоч черевики й стояли, як належить, перед ліжком. Який-бо страшний сон: наче її обито гасом і підпалено.

У неї змерзла спина, і вона залізла назад під перину, але знову згадала за пожильца. А може, він дома? Вона тихенько підвелася, в самій сорочці нишком підійшла до його дверей і прислухалась. Коли ж ані хропіння не чути було, ані світло не блищало в шпарку на ключ. Ага, згадала! Вона ввечері все думала, коли ж той пожилець вертається. Вона тихенько прочинила двері й зазирнула до кімнати: хвалити бога, нема! Машинально вона почала вбиратися: одягала спідниці, кофти, светри, запинала хустки. Вона ставала дедалі товща й неповороткіша і, вбираючись, важко сопла, з ніздрів їй двома цівками вилітала біла пара й танула у вологому повітрі. Нарешті вона так закутала собі голову, що видно було тільки очі, засунула в кишеню сірники, погасила світло й вийшла на вулицю.

Надворі було тихо й морозяно, зірки миготіли, як радісні дитячі оченята, коли вони дивляться на вогонь. На озері праворуч лежало тонке дзвінке покривало — перша крига. З другого боку простяглося притихле море, лише зрідка посилаючи на прибережне каміння довгу хвилю. Її сплеск лунав, наче віддих заснулої долі.

Френка подалася дорогою, що вела з міста. Тіло її зберегло ще тепло постелі, і дихала вона повільно та голосно, наче вві сні. Вона пильно трималася затінку будинків, повз які йшла, — решта думок і почуттів її спали.

Біля струмка, що витікав з озера, Френка, за давньою звичкою, сіла, роззулася, зв'язала панчохи та черевики до купи й далі пішла путівцем боса. Хода в неї була важка, сягниста; постать її повільно опускалася й піднімалася, наче шпindel, великий

шпindelь, що натужно працює і швидше роздушить щось, аніж зверне з дороги. Мерзла земля пекла їй підшви, але вона добре гупала ногами і швидко вгрілася.

Невдовзі Френка досягла чорного ялинового лісу. Крізь нього пролягала довга рівна стежка, наче глибока розколина зі стяжечкою тьмяного неба вгорі. В лісі було темно, хоч в око стрель, а в верховітті щось ненастанно зітхало й шепотіло. Френка була забобонна і знала, що той шурхіт добра не віщує, але не боялася.

Раптом Френка спинилася. Дістаючи черевики, вона заглядала з недогарком свічки під ліжку: а що, як солома загорілася. Вона сіла на мох подумати про це, одначе не думала: взагалі ні про що не думала, а просто сиділа й порожніми очима вдивлялася в темряву, ніби від неї чекала відповіді, загорілася постіль чи ні. Але десь усередині, поза розумом і почуттям, щось її непокоїло, руки самі дістали сірники, висипали в пелену і навпомацки порохували. Виявилося, що їх тринадцять. Погане число, краще одного спалити. Сірник загорівся, кинувши торопке світло на рівні, голі стовбури ялин, що стояли одна коло одної, як рурки в церковному органі. Та як сірник догорів, Френці закортіло побачити вогонь, правдивий вогонь, і вона рачки стала згрібати чатиння та шишки на ватру. Нарешті ватра спалахнула, кидаючи її тінь угору й на всі боки так, що вона згорталася й знову розгорталась, як величезні чорні крила. Френка сиділа й непорушно, бездумно дивилась на вогонь, аж поки він погас.

Потім Френка рушила далі, так само наче крізь сон. Подеколи вона мов прокидалась і вражено завважувала, що вже минула якесь знайоме місце. І знову її посідала дрімота.

Назустріч їй заторохтіла підвода. Коні дзвінко цокали копитами об мерзлу дорогу, і згук той далеко розкочувався по тоненькій кризі на мочарі. Мочар озивався з кінця в кінець, булькотів в очереті і протягло, тремтливо порипував. Френка сховалася в канаву за кущ терну й перечекала, поки підвода проїхала. "Лікар або сповитуха", — подумала вона, і на цю думку обличчя її мимоволі скривилося в ледь помітній посмішці.

Море знову підступило ближче, тепер уже білими прибережними пісками. Френка зайшла вже далеченько на південь, і скелі лишилися позаду. Вона звернула з дороги на пісок: іти по ньому було твердо й легко. Подекуди на березі лежали перевернені догори дном човни. Під одним спав якийсь чоловік. Френка чула, як він стогнав, певне, добряче впився.

В одному місці в море впадав струмок, тут була межа парафії. Френка перебрела його, де було ширше, і звернула межі кручі. Від холодної води ноги в неї знову змерзли і стали дуже чутливі, трава боляче різала їх, і хоч-не-хоч довелося сісти та взутися.

За кручами лежали порозкидані хутори й будинки, оточені високими чорними тополями. Скрізь уже спали. Френка чула, як у стайнях бряжчала ланцюгами худоба. В одній садибі двері до корівні були відчинені. Там телилася корова. Двоє чоловіків, упершись ногами в підлогу, тягнули за мотузку, накинуту на голову та передні ноги теляти, а корова подалася вперед, щоб не впасти. "Тут треба кінської сили, щоб її розтрясти!" — подумала Френка. Вона мимохідь завважила, що корова фюнської породи. Її напевне застудили — ця завезена худоба не витримує тутешнього холоду.

Селянам краще було б триматися місцевої худоби, коли ж вони схибнулися на всьому чужому!

Трохи далі за пагорбами стояли рядком три садиби — криві, занедбані будівлі з ґратчастих зв'язків, і скрізь купи гною. До цих садиб і простувала Френка — цілих три години!

Тепер Френка вже не чалапала сновидою, як цілу дорогу, вона стала чуйна й обережна, її велике тіло наче аж погнуцькішало з напруження. Прутик з огорожі зачепився їй за спідницю і потяг за собою камінця. Френка припинила й мимоволі цитнула. З подвір'я гавкнув собака, це було єдине, що порушило тишу.

Френка трохи послухала, тоді крадькома рушила далі, обійшла навколо садиби й поторсала браму: вона була взята на засув зсередини. Було досить темно, але Френка знала тут кожний закуток. "Он там завше лежав плуг", — подумала вона, впевнено ступаючи далі. Еге ж, він і тепер тут. Братові Єнсові треба було б сховати його на зиму, а то геть заіржавіє. А ось кінний коловорот, можна спіткнутися об нього, як не знаєш. Трохи далі має бути яма на гноївку, — упадеш туди, то й не вилізеш сама. Попід стріхою вистає фундамент, по ньому в крайній потребі можна було б пройти, коли ж його геть запаскудили. Щоб оце не поставити собі відхідка!

Зупинившись коло воріт, Френка на пробу легенько штовхнула їх. Пес на ланцюгу люто загавкав, і Френка відступила. Ще, на лихо, всіх побудить!

Вона прокралася в садок і припала вухом до низенького віконця спальні, ні, наче ніхто не прокинувся. Чутно було, як вони дихали, — вдихали поволі й видихали зразу, отже, спали. Протягле булькання — це в діда, у нього завше закладені груди. А це Єнс — хрипить, наче стогне з ляку. Він і змалку так стогнав, як вони спали разом; лежить, бувало, горілиць, роззявивши рота, й хропе. Доводилося його будити, щоб мара не сіла на груди й не задушила. Аби тільки Г'ярта не вчула й не збудила його: адже ж Френка сама навчила її, що з ним робити, як вони побралися... Ні, ось він сам повернувся на бік; Френка почула, як зарипіло ліжко і хropіння трохи стихло. А в старого наче свищик свистить у грудях; ще трохи, й він, мабуть, почне кашляти, тоді всіх побудить. Треба поспішати! Лежи, лежи, старий дурню, і дихай сільським повітрям...

Френка спинилася на причілку, тримаючи сірники в руці. Стріха сягала їй аж до обличчя і була зовсім суха. Тільки підпалювати знадвору ненадійно: можуть помітити, ще й не розгориться до пуття.

Вона вже хотіла чиркати сірника, коли раптом згадала про хлів. Там були спадні дверці, що їх свині самі піднімали, як хотіли вийти чи зайти.

Френка обережно обійшла навколо хати, перебралася через низеньку дротяну загороду і, піднявши головою дверці, рачки полізла в хлів. Дверці дряпнули її по спині, боляче вдарили по п'ятах і загойдалися на завісах. У хліву було мокро, руки й ноги Френці грузли в гною, в обличчя війнуло густим теплим смородом. Вона трапила на свиню, та вдоволено рохнула й потяглася; решта свиней спали й гучно сопли. Щоб заспокоїти свиню, Френка й собі зарохкала й полізла далі.

Нарешті вона підвелася; павутиння й солома лізли їй в обличчя. Френка помацала

перед собою руками. Еге ж, сіно складене на тому самому місці, що й колись, як вони з Єнсом дітьми гралися тут у піжмурки. Френка швидко чиркнула сірника й піднесла до сіна. Вогонь трохи вгризся в сухе сіно, вернувся назад і почав зі стеблини на стеблину пробиратися попід латами, які тримали сіно, поки досяг краю; тоді шугнув угору полум'ям. Френка озирнулася по хліву і при світлі, що дедалі яснішало, побачила льоху й десятеро поросят, з яких одне було мізерніше за інших; вони лежали віддалік від матері, купкою, наче ковбаски.

Потім Френка, так само, як залізла, вибралася назад.

Надворі вона раптом розгубилася, пробігла кілька ступнів в один бік, тоді стала, завернула в другий, знову спинилася, а далі гайнула навпростець до сусіднього хутора. Спираючись об стіну, вона по бур'яні пройшла попід стайнею повз купу гною, подекуди грузнучи в ньому. Френка вже не скрадалася, забувши про обережність, вона потупала просто до вікна в спальні й затарабанила в шибку.

— Хто там? — почувся зсередини сонний голос.

— У Єнса горить, — мовила вона й побігла собі.

Потім, сидючи навпочіпки й підперши голову руками, Френка з горба Рисбю дивилася на пожежу. Червоне полум'я зненацька пробивалося то там, то там на дах, лизало повітря, наче язиком, зникало, знов об'являлося, ставало чимраз вище й ширше. Великі віхті сіна, бризкаючи іскрами, шугали вгору, тріщали й спадали додолу вогненным дощем. А Френка все сиділа й дивилась, і жадна риска не ворухнулась на її кам'яному обличчі. Тільки як побачила, що до сусідів повели старого, розбитого подагрою діда, ледь кивнула головою.

Вона сиділа й дивилася, уткнувшись ліктями в коліна й підперши голову руками, холодна, глевка й безживна, наче ідол, виліплений з вогкої глини, сиділа й дивилася, аж поки майже все догоріло. Потім, знову зв'язавши докупі панчохи й черевики, відміряла назад дві милі до міста.

Вдосвіта, коли пожилець ішов на роботу, вона лежала горілиць і спокійно хропла, велика, незграбна й тупа, як сама доля...

Слідство з приводу пожежі показало, що ніяких підстав до арешту господаря хутора Єнса Мадвіга немає. Усе свідчило, що садибу підпалив явно не він. Але як та пожежа сталася, годі було пояснити; окружний староста навіть був ладен припустити, що сіно саме загорілося.

Борнгольмські селяни зразу показали, як вони ставляться до тієї події. Вони одностайно з'явилися на згарище з челяддю й кіньми й заходилися розчищати його; людей та вцілілу худобу розділили між собою і щоденно возили з міста камінь і дерево на нові будівлі. Нерухоме майно і реманент було забезпечене на тридцять п'ять тисяч крон.

Тим часом люди всяке говорили. Чутка, як невгамовний птах, літала по всіх усядах, опускалася, знову здіймалась, аж поки нарешті вибрала собі одне місце і всілася на ньому.

Усім було відомо, що Єнс Мадвіг та його сестра Френка, вдова Карла Кофода,

віддавна вже в сварці.

Заїлися вони через батька. Вернувшись додому з "рекрутчини" (він служив на острові Фюн), Єнс перейняв по батькові хутір. Десять років тому ж таки його сестра повдовіла і купила собі будиночок у місті. Між ними відразу ж зайшла суперечка, в кого жити батькові. Старий-бо платив за себе, і Єнс Мадвіг вважав, що цілком заслуговує такої заповоги в господарстві.

Але Френка теж була не від того, щоб діставати від батька чотириста крон на рік. Щоправда, їй лишилося по чоловікові сорок тисяч, але майже половину їх забрав доччин хутір, що не давав великого прибутку; зять виявився непутящий, і Френка рада була, що він бодай сяк-так тримається, хоч і доводилось часом дещо підкидати їм. Звісно, вона не бідувала, однак чотириста крон ніколи не завадять, а ще й може випасти якась крайня потреба. Крім того, відколи помер чоловік, а дочка вийшла заміж, Френка почувалася самотньою, та й по-своєму дуже любила батька. Тож вона повела війну всіма засобами і тимчасово здобула перемогу, — старий переїхав до неї в місто.

Але він зле почувався в місті. Залишивши хутір, він швидко подався, йому бракувало звичного оточення і роботи, що тримала б його при силі. Скоро він так ослаб, що й ходити не міг, сидів собі в плетеному фотелі, кашляв і несміливо, жалісно просився назад на хутір.

Френка відчайдушно опиралася і, як тільки випадала година, виносила батька з фотелем у поле, щоб він міг бачити корів і зелень. Та через два роки він однаково втік назад до сина. Відтоді минуло ще два роки, і всім було відомо, що Френка навіть ногою не ступила на лісовий хутір, хоч і нудьгувала за батьком. Вона все сподівалася, що батько вернеться, — ходили чутки, що на хуторі його не дуже шанують і доглядають. Проте старий не повертався.

Мовилося й про голос, що його чув тієї ночі Мадвігів сусіда, брат у перших: "У Єнса горить!" Так по-панібратському чужий не скаже. Спершу всі — і сам брат у перших — вважали, що то було якесь таємниче знамено. Але поступово почали сумніватися, бо завважили сліди, що вели від гною аж до вікна в спальні. Їх могла залишити тільки жива людина, до того ж вона була в жіночих черевиках.

Знову ж таки, попри ту квашу міг пройти тільки той, хто добре знав розташування, бо за лікоть від неї починалася глибока яма з гноївкою, а ніч була темна. І, нарешті, пожилець підняв три пальці й побожився, що, як він вернувся опівночі, Френки вдома не було.

В людських устах усе це склалося в одну історію зненависті й помсти, і Єнса Мадвіга покликали, щоб він потвердив її. Але він заявив, що все це дурниці й жіночі брехні. Бо й справді, попри все, Френка ж була йому сестра, і, хоч там як, він, дякуючи сусідам, побудувався, та ще й гроші дістав.

Поголоски ці докотилися й до страхового агента, і він подав позов від своєї фірми. І ось одного дня стало відомо, що Френку заарештовано.

Та вивідати в неї нічого не пощастило. На допитах вона була незворушна, жадного

разу не змінилася на виду і вперто мовчала. Її звели з братом, але й це не справило на неї ніякого враження, обличчя її було таке закам'яніле, що далі вже нікуди.

Брат, зі свого боку, всупереч поголокам, заявив, що між ним і сестрою не було ніяких чвар. Вони, мовляв, завше були в найкращій злагоді, і йому зроду не спало б на думку підозрювати її. Викликали на допит і брата в перших, але той із простацькою міною торочив своє, що то було таємне знамено; а коли його запитали, чи голос був йому знайомий, обурено відповів:

— Ні, хвалити бога, ми не знаємося з привидами та іншою нечистою силою, в добрий час казати!

І кісточками пальців тричі постукав по бар'єрі, поважно дивлячись на старосту.

Допитали й пожилця, однак той міг лишень сказати, що Френки не було вдома опівночі, а де саме вона тинялася, не знав. Може, вона якось проговорилася йому, де була? Ні, Френка не з балакучих, пан староста сам, либонь, переконався.

Простодушний староста кивнув головою, а писар і свідки ехидненько презирнулися.

Взяли Френчин черевик і приміряли до глибоких слідів біля купи гною, — мороз не пересідався, і їх добре було видно. Черевик якраз прийшовся, але ж це ще не доказ.

Засудити Френку на підставі таких доказів староста не міг, треба було домогтися, щоб вона призналася.

Задля цього, а також щоб розплутати інші справи з пожежами, зі столиці запросили одного дуже спритного судового комісара. Чутки про нього докотилися, ще не встиг він приїхати. Він уже бував на Борнгольмі, і селяни страх як ненавиділи та боялися його. Дехто казав, що той комісар — не інакше, як сам нечистий. Щоб змусити людину признатися, він удавався навіть до тортур: клав під пахви гарячі яйця, викручував пальці, витягав руки на колоді. Знаряддя катування, що лишилися від його останніх відвідин, і досі лежали замкнені в підвалі ратуші. Казали, що цілком невинні люди, зачувши за його приїзд, воліли завчасу повіситись на горищі — тільки тому, що їм блискавка влучила в обійстя. А що вже казати про винних! Вони ладні були зробити що завгодно, аби лиш не попасти до нього в пазури!

Отепер уже Френці буде непереливки!

Але й перед судовим комісаром вона трималася так само відважно, як перед простодушним старостою, і на всі його хитромудрі питання незворушно мовчала. Тільки раз, коли він більше як півгодини присікувався до неї з питаннями, Френка ледь розтулила губи й буркнула:

— Питай інших, іроде!

Це подіяло, вона спекалася ненастанних допитів. Але комісар і гадки не мав випустити з рук свою здобич. Він тільки став шукати іншого способу добратися до Френки. Сказати наглядачеві, щоб набив її? Марна річ — такий жінці, як вона, бійка не допоможе. Чи не підсадити до неї якусь вошиву жебрачку з притулку? Це давній, віками випробуваний спосіб, його вже застосовували до Елеонори Ульфельд. Та хтозна, чи він допоможе. Що в дідька дойме таку гору м'яса? М'яса? Еге ж, велика, важка гора м'яса!

Мабуть, любить попоїсти. А що, як улаштувати їй невеличкий піст? І Френку посадили на голодну пайку.

Аж за два тижні її знову покликали на допит. Френка трохи схудла, але язик її не розв'язався: вона так само мовчала і наче скам'яніла.

Її статок могло тепер обрахувати кожне в місті. Якщо вона признається, страхова компанія забере її майно, і дочка з зятем підуть з торбами. Либонь, ще й не зможуть довести своєї непричетності і матимуть ганьбу на ціле життя.

Становище ставало напружене, як на перегонах чи на змаганні борців. Через наглядачів із в'язниці ціле місто знало, що робиться в суді: що Френка мовчить, як затята, що її мучать голодом, і кожному було цікаво, чи вона доконає комісара. Більшість вважала, що ні, але всі були б раді, якби доконала, хоч уже ніхто не сумнівався, що вона винна.

Френку знову покликали на допит.

Минув місяць, відколи її почали морити голодом. Домашня сукня висіла на ній мішком, зате на змарнілому обличчі з'явився вираз — хіть вгризтися зубами в м'ясо, в яке завгодно, навіть у самого комісара. Вона вже не стояла, як камінь, а міряла свого ката зненависним, мстивим оком, але й далі запекло мовчала. Свідки розгублено позирали на супротивників — суддю і винуватця, гончака і звірину, собаку-шукача і злочинця.

Через наглядача стало відомо, що тепер на стіл буде викладена остання карта.

За два дні — свят-вечір, Френці приготують святкову вечерю: печену гуску, домашнє пиво і різні ласощі; поставлять перед нею на стіл і скажуть, що все те їй віддадуть, як вона признається.

Отепер уже Френка попалася!

Але Френка не попалася. Вона знала, що довго не зможе витримати. Голод мордував її гірше, як диявол, скоро вона до того дійде, що не владатиме собою і на все згодиться. Проте вона не хотіла признатися й допустити до того, щоб дочка пішла в жебри, а її тисячі дісталися в чужі руки. Адже братів маєток був забезпечений на випадок пожежі! То яке кому діло до її грошей? Може, вони чатують ще й на спадщину, яку вона має дістати по батькові?

І вранці напередодні Різдва, коли наглядач готував їй принаду, святкову вечерю, Френка виклала на стіл останню карту: перегризла зубами шлейки від фартуха й повісилась на клямці дверей.